

Portrét T. G. Masaryka z r. 1916
(Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond ÚTGM, sign. 1728)

EDUARD KUBŮ / JIŘÍ ŠOUŠA

T. G. MASARYK A JEHO C. K. PROTIVNÍCI

ČESKOSLOVENSKÁ ZAHRANIČNÍ
AKCE ŽENEVSKÉHO OBDOBÍ V ZÁPASE
S RAKOUSKO-UHERSKOU DIPLOMACÍ,
ZPRAVODAJSKÝMI SLUŽBAMI
A PROPAGANDOU (1915–1916)

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM, 2015

Recenzenti: prof. PhDr. Zdeněk Jindra, CSc.
PhDr. Dagmar Hájková, Ph.D.

Katalogizace

doplnit cip

Dílo vzniklo v rámci dvou projektů: vědecko-výzkumného grantu Ministerstva zahraničí České republiky „Vídeňští soupeři Maffie a československého zahraničního odboje v letech 1914–1918“, jehož výstupem byly části I., II. a části III.1–3 textu; části III.4 a 5 a závěr byly zpracovány v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově (PRVOUK) – „Historie v interdisciplinární perspektivě“.

© Univerzita Karlova v Praze, 2015

© Eduard Kubů, Jiří Šouša, 2015

ISBN 978-80-246-3082-3

OBSAH

Předmluva — 7

I. Literatura, prameny, kladení otázek — 9

II. Masaryk a jeho akce (rovina odboje) — 36

II.1 Vývoj Masarykovy zahraniční akce a její cíle — 36

II.2 Pole konfrontace — 98

2.1 Krajanské kolonie — 98

2.2 Tisk (La Nation Tchèque, Československá samostatnost) — 118

2.3 Zpravodajství ve prospěch Dohody — 131

2.4 Kurýrní služba - podmínka a limit úspěchu — 149

2.5 Mezinárodní vztahy aneb možnosti Masarykovy akce ve Švýcarsku jako hostitelské zemi — 165

III. Rakousko-uherský státní aparát a jeho konfrontace s Masarykovou akcí (rovina státu hájícího svou integritu) — 176

III.1 Rakousko-uherská diplomacie — 176

III.2 Vojenská rozvědka (Evidenční kancelář a vojenský attaché v Bernu) — 188

III.3 Policejní orgány — 201

3.1 V hledáčku rakouské policie a byrokracie „doma“ — 201

3.2 Zájmovými osobami rakouské policie v zahraničí — 207

III.4 Cenzura - spojnice mezi rozvědkou, policií a politickou správou — 220

4.1 Cenzura a její funkce v historické perspektivě — 220

4.2 Organizace a metody práce cenzury v Předlitavsku — 226

4.3 Češi v zrcadle analýz rakousko-uherské cenzury — 241

4.4 Zpravodajské poznatky rakousko-uherské cenzury o Masarykově akci ve Švýcarsku — 245

- III.5 Antimasarykovská propaganda inspirovaná a vytvářená
Válečným tiskovým stanem a justicí — **254**
  - 5.1 Válečný tiskový stan — **255**
  - 5.2 Antimasarykovská ofenziva pod diktátem a kuratelou
tiskového dozoru — **262**
  - 5.3 Vojenská justice – zmrtnující prostředek odporu, nebo
„propaganda naruby“? — **268**

IV. Závěr — 298

Prameny a literatura — **304**

Přílohy — **323**

Resumé — **342**

Místní rejstřík — **353**

Jmenný rejstřík — **357**

PŘEDMLUVA

V roce 2011 vypsal Ministerstvo zahraničních věcí České republiky prostřednictvím své vnitřní grantové agentury krátkodobý vědecko-výzkumný grant *Vídeňští soupeři Maffie a československého zahraničního odboje v letech 1914–1918*. Přijali jsme jej jako šanci prezentovat naše porozumění Masarykově zahraniční akci, jež zásadním způsobem přispěla mezinárodnímu akreditování v hlavách několika málo výjimečných jasnozřivých jedinců se zrodivšího konceptu nezávislého českého/československého státu. Udělený, ne zcela ortodoxně formulovaný grant se nám stal výzvou, příležitostí, jak prezentovat odborné veřejnosti v našich myslích již delší dobu zrající obraz Masarykovy zahraniční akce, a to především její iniciační fáze, tedy fáze švýcarské. Nahlížíme ji nikoliv jen pod zorným úhlem významu Masarykova díla a jeho až notoricky známých úspěchů prezentovaných pod prizmatem mezinárodní politiky, jež dospívá k uznání československé emancipace, ale v kontextu činností méně známých, nacházejících se ve stínu záře politických reflektorů. Tyto činnosti ovšem sotva lze označit za marginální, hodné zapomnění. Politickým argumentům totiž dávaly hlubší smysl, dodávaly jim váhy a působily jako katalyzátor přístupu nepříliš reprezentativní politické emigrace k vrcholovým politickým místům Dohody. Jednalo se o činnosti, jež zjevně nenáležejí k oněm oslavovaným. Nicméně pomáhaly sociálně a ekonomicky spoluvytvářet základ velkého díla politického. Daly mu ekonomické zajištění, získávaly mu klientelu, doma i v zahraničí.

Vznikla tak práce nahlížející do praktických receptur masarykovské odbojové kuchyně. Mohla by se jmenovat i jinak, třeba: „Ze zpravodajského zákulisí českého/československého zahra-

ničního odboje“ či „Česká/československá zahraniční rezistence v zrcadle rakouské justice“. Obojí by ovšem byly názvy úzké. Nakonec jsme se proto rozhodli k názvu *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci*, k c. k. protivníkům pochopitelně řadíme i ony c. a k. protivníky s podtitulem připomínajícím hlavní pole konfrontace, a to při vědomí, že oněch symbolických polí konfrontace bylo ve skutečnosti mnohem více. Prvním polem rozumíme zápas T. G. Masaryka a jeho spolupracovníků s rakousko-uherskou zahraniční politikou realizovaný prostředky diplomatickými, mezinárodní veřejnosti zřejmými. Polem druhým pak rozumíme její protiklad, tj. přísně utajovanou konfrontaci zpravodajskou, a polem třetím argumentační válku cenzurně-propagandní, ať již v poloze vojenské justice či v poloze obvyklejší, tj. fungování sdělovacích prostředků. Náš poněkud jiný přístup chce tak přispět plnokrevnější interpretaci a porozumění velké a významné kapitoly českých/československých dějin.

Za laskavou podporu děkujeme na prvním místě ministerstvu zahraničních věcí, jeho v problematice obeznalým pracovníkům PhDr. Jiřímu Kudělovi, Ph.D. a PhDr. Ivanu Dubovickému a dále pak archivářům a historikům, kteří nám byli nápomocni konzultací či zpřístupněním pramenného materiálu, na prvním místě Mgr. Janu Kahudovi z Národního archivu, PhDr. Daniele Brádrlové, Ph.D. a PhDr. Adéle Jůnové-Mackové, Ph.D., oběma z Masarykova ústavu – Archivu akademie věd ČR, PhDr. Mileně Běličové z Archivu Národního muzea, PhDr. Júliu Balážovi, CSc. z Vojenského historického archivu, PhDr. Janu Kramářovi, Mgr. Tomáši Kavkovi, Ph.D. z Poštovního muzea v Praze, JUDr. Václavu Hromádkovi (ALFA FILA, s.r.o.), JUDr. Jiřímu Šoušovi, jun., Ph.D. z Právnické fakulty UK v Praze, Mgr. Svatopluku Hercovi a Mgr. Tomáši Geckovi, doktorandům Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK v Praze a Lic. phil. Danielu Jetelovi z Curychu.

V Praze, dne 31. března 2015
Eduard Kubů – Jiří Šouša

ministrem vnitra Heinoldem dne 5. července 1915. S ohledem na utajení nebyla v dokumentech schvalovacího procesu jména vysílaných osob uvedena.

Ukázalo se nicméně, že vazby představitelů Maffie k pražské policii (jak již bylo dříve naznačeno) jsou až překvapivě funkční. Edvard Beneš již 13. července 1915 v šifrovaném dopise do Ženevy sděloval: *30. června poslala pražská policie po úradě se Schwerdtnerem [pražský sborový velitel] a vídeňskou komisí, která v Praze hledá a připravuje materiál pro velký velezrádný proces, dva špiony do Švýcar a speciálně do Ženevy. Mají za úkol vystopovat, co dělá a s kým se stýká Masaryk, jak se děje styk ze Švýcar s Čechy a kdo to zde u nás provádí. Mají přímo uloženo přinést materiál pro velezrádný proces. Jeden je prostřední postavy, blond štíhlý, slabší, as 26 let; jmenuje se Karel Weiss. Druhý, Pavlík, je silný, obtloustlý, blond, s oduřelými tvářemi, přistřiženým anglickým knírkem, nápadně podobný prof. Kukulovi. Pozor na ně! Veliký pozor, ať neukradnou nic Masarykovi hoteloví zřízenci. Nevyslovovat naše jména a nic nesdělovat v kolonii. Ať všichni naši lidé jsou hned varováni. Raději je neprozrazovat, ať tam pracují a nejsou vyzrazení, ale ovšem dávat pozor. Kdyby byli vyzrazení, poslali by jiné. Lépe tedy mít tam tyto, ale dobrou kontrašpionáž proti nim. Důležité opakují.*⁴²⁸ Masarykova odpověď na dopis z 13. července 1915 (nedatovaná, ale evidentně z poloviny července) uvádí, že Pavlík osobně navštívil Masaryka, ale nevyzrál na něj. Dále sdělovala, že o Weissovi není slechu.⁴²⁹ Zda vůbec přijel, či se ho jen nepodařilo odhalit, je otázkou. Funkčnost informačního kanálu českých nacionálních kruhů směrem k policejnímu ředitelství v Praze potvrdí na podzim 1915 i sdělení o vyslání Viktora Chuma do Švýcarska za účelem sledování české emigrace, které vedle Maffie zachytil i pražský podnikatel Josef Jan Frič.

T. G. Masaryk ve *Světové revoluci* jako svou zkušenost s ruskou policií uvádí právě kontakt s Pavlíkem. Údajně si ho

---

⁴²⁸ Edvard Beneš, *Světová válka a naše revoluce. Dokumenty*, č. 10, s. 40. Benešova zpráva vyvolala v české krajské kolonii pozdvižení a v ústní tradici se mezi členy spolku Česká Beseda uchovala vzpomínka, že znepokojení krajané hlídali okolí hotelu Richemond, aby zabránili případnému útoku na T. G. Masaryka. Stanislav Brouček, *Cestami demokracie*, s. 46.

⁴²⁹ Edvard Beneš, *Světová válka a naše revoluce. Dokumenty*, č. 14, s. 50.

pozval k sobě a jakoby nic se vyptával na Prahu a policii, jeho spolupracovníci si z něho měli tropit žerty a snad ho i získávat jako agenta dubléra.⁴³⁰ Podíváme-li se ovšem do zpráv, které policejní ředitelství ve Vídni zasílalo prezidiu ministerstva vnitra jako zprávy jím vyslaného důvěrníka (Vertrauensmann) do Švýcarska, přičemž jeho ztotožnění s Pavlíkem je možné, ba pravděpodobné, vidíme svodky zpravodajsky profesionální, systematicky zpracované, s detailními charakteristikami klíčových osob českého krajanského hnutí a s nástinem jeho vývoje.⁴³¹

Pavlíkova výzvědná kariéra skončila v březnu 1916, kdy jeden z členů českého spolku Svatopluk Čech z Curychu, mimochodem spolku, který byl Rakušany nejlépe „obhospodařován“, neboť v něm dlouhodobě působil neodhalený konfident František Pustina,⁴³² oznámil policejnímu velitelství kantonu Curych, že Pavlík je údajně špiclem rakouské vlády. Zpravodajská kancelář zástupce náčelníka švýcarského generálního štábu dala příkaz, aby Pavlíkovy přechody švýcarsko-rakouských hranic byly hlášeny a Pavlík byl sledován. Švýcarská rozvědka po plukovnícké aféře neváhala a dne 19. dubna 1916 na něj vydala zatykač.⁴³³ Kolem Pavlíka však panují nejasnosti. Ocitl se totiž na seznamu rakousko-uherských špionů ve Švýcarsku, který předávala neformální cestou ženevská policie francouzské zpravodajské kanceláři na hraničním přechodu Annemasse. Kromě toho zpráva velitele zpravodajské agencie do Paříže uvádí velmi detailně, zjevně na pramenech z okolí Masarykova, Pavlíkovu charakteristiku, která z hlediska vzhledu odpovídá výše uvedené charakteristice Benešově, ale v řadě údajů se s ní rozchází. Podle dvou francouzských zpráv se jednalo o Františka Pavlíka, narozeného 29. června 1876 v Plzni (rok a místo narození se shodují s údaji D. Hájkové a E. Kalivodové, datum narození

430 T. G. Masaryk, Světová revoluce, s. 85. Dagmar Hájková a Eva Kalivodová v poznámkách k Benešovu záznamu z 13. 10. 1915 uvádějí: „Detektiv pražské policie Rudolf Pavlík, krycím jménem Bierbaum, nar. 29. 1. 1876 v Plzni, odcestoval jako údajný novinář do Švýcarska již 30. 6. 1915, aby sbíral materiál proti českému odboji.“ Po válce měl Pavlík odejít od policie a žít se jako kapelník, přičemž byl stíhán pro drobné delikty. In: Deníky Edvarda a Hany Benešových z období první světové války (1915–1918), s. 34.

431 Srov. Zprávy z 16. 7. a 5. 8. 1915, in: NA Praha, PP Hst., C 1/1, kart. 7.

432 Archiv Národního muzea Praha (ANM Praha), fond Přemysla Šámala, 1915, 1919.

433 BA Bern, Bestands-Nr. 21, Archiv-Nr. 7527, kart. 269, Pavlík.

a křestní jméno nikoliv). Pavlík údajně užívá pseudonymu Jakimenko a je nebezpečný. Nepochybně se jedná o téhož Pavlíka, o němž hovoří Masaryk, neboť zprávy uvádějí ještě několik dalších detailů o návštěvě u prof. Masaryka, ubytování v hotelu Richmond a doplňuje se, že nabízel členům českých krajanských spolků falešné pasy.⁴³⁴

Je symptomatické, že kromě Pavlíka se u hlavních protagonistů zahraniční akce (Masaryka, Beneše) s žádným jiným jménem detektiva ani konfidenta nesetkáváme. V meziválečné době jich většina ještě žila a mohli by také začit „vzpomínat“. Setkání s Pavlíkem a následně i s rakouským důstojníkem, který měl nabízet vynález, jak z letícího letadla bezpečně zasáhnout cíl, lze označit za události bagatelní. Výše uvedené neznámá, že konfidenti zůstali Masarykovi, Benešovi a dalším zcela utajeni. Po válce si Miroslav Plesinger-Božinov dal práci a snažil se zjistit základní biografické údaje některých z nich, a tak se dozvídáme o Theodoru Schartnerovi, narozeném 1873 ve Vodňanech, Františku Hajšmanovi z Litvínova, Aloisi Kantrovi z Curychu, Janu Klečkovi ze Schaffhausenu, Rose Škodné z Basileje, Adolfu Taubem z Freiburgu, Josefu Mathem z Karlových Varů či Josefu Grmelovi z Bohumína, (neplést s neúspěšným básníkem Janem Grmelou). Grmelův příběh je ovšem odlišný od agentů honorovaných a v mnohém nešťastný, neboť jeho smutný hrdina žijící dlouhodobě v Paříži se rozhodl v prosinci 1916 přes Švýcarsko vrátit domů. Ve Feldkirchu byl zadržen a 4. ledna 1917 podroben výslechu, jehož výsledkem je patnáctistránková zpráva o Čechách ve Francii, v níž je uvedeno osmdesát jmen osob coby členů českých spolků. I takové příběhy válka přinášela.⁴³⁵

S rozvojem Masarykových aktivit však zájem rakouské policie o českou kolonii ve Švýcarsku a Masarykovu skupinu spo-

---

434 Archives départementales de Haute-Savoie Annecy, Administration Générale et Economie du Département de la Haute-Savoie de 1860 à 1945, 4Mart. 370, č. j. 2201/15, 2227/15, Zprávy z 13. a 15. 10. 1915. S francouzskými údaji korespondují údaje nalezené ve výpiscích Miroslava Plesingera-Božinova, jenž uvádí, že se jedná o Františka Pavlíka. AMZV Praha, Pozůstalost Miroslava Plesingera-Božinova, kart. 12, Miroslav Plesinger-Božinov – různé, Elaborát s názvem konfidenti.

435 AMZV Praha, Pozůstalost Miroslava Plesingera-Božinova, kart. 12, Miroslav Plesinger-Božinov. Elaborát s názvem konfidenti. Zdrojem této vcelku unikátní informace je podle Plesingerovy poznámky Chumův osobní zápisník, který se nám však nepodařilo nalézt.

Okresní hejtman Viktor Chum (NA, fond Presidium policejního ředitelství, osobní spis Viktor Chum)

lupracovníků sílil. V literatuře se občas objevuje,⁴³⁶ je ovšem třeba říci, že povětšinou s otazníkem, pokus o atentát na osobu T. G. Masaryka, a sice otravou pomocí jedu v prádle. Někteří příslušníci české krajanské švýcarské kolonie měli za to, že je to dílem Vídně. Masarykovi se už zjara 1915 objevily na rameni podivné vřídky, jež lékař pokládal za otravu krve. K recidivě problému došlo v Londýně v dubnu 1916. Sám Masaryk své obtíže připisoval nedostatku pohybu na čerstvém vzduchu. Jisté je, že onemocnění nebylo banální. T. G. Masaryk podstoupil

---

⁴³⁶ Srov. např. Stanislav Polák, T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou, sv. V, s. 126–127; František Emmert, TGM, Praha: Brána 2014, s. 94.

v Londýně operaci a jeho činnost byla přechodně ochromena. Tvzení o atentátu přinesl v roce 1938 Masarykův „věrný“ biograf a spolupracovník v Času Jan Herben. Příznačné je, že se objevuje až v jeho druhém životopise z konce třicátých let, a nikoli v první biografii z let dvacátých, kdy se ještě k této otázce mohl vyjádřit T. G. Masaryk.⁴³⁷ K tomu pouze podotýkáme, že fyzická likvidace oponentů režimu cestou atentátů a politických vražd nebyla v praxi rakouské policie, ba ani rozvědky obvyklá a neobjevili jsme pro ni v dokumentech vídeňských centrál žádné doklady ani indicie.

Koncem září 1915 byl do Ženevy vyslán muž zcela jiného kalibru, kovaný policejní profesionál – okresní hejtman Viktor Chum,⁴³⁸ jenž předtím jako šéf pražské státní policie působil i v pozici šéfa Hlavní úřadovny defenzivního zpravodajství u policejního ředitelství v Praze (Hauptstelle für den defensiven Kundschaftsdienst bei der k. k. Polizeidirektion Prag) zřízené výnosem českého místodržitele v květnu 1915. Úkolem tohoto pracoviště ovšem nebyla samotná zpravodajská činnost, jak by snad z názvu mohlo vyplývat, nýbrž vedení evidence a sledování osob, které se z důvodu své velezrádné činnosti skrývají, resp. zdržují v nepřátelské a neutrální cizině a momentálně tedy nemohou být volány k odpovědnosti, ale je třeba vůči nim vy-

---

437 Jan Herben, T. G. Masaryk. Život a dílo presidenta osvoboditele, s. 148.

438 Viktor Chum pocházel z české rodiny. Jeho otec byl úředníkem na statcích schwarzenberské sekundogenitury. Své děti poslal do německých škol. Syn Viktor absolvoval gymnázium a právnickou fakultu německé Karlo-Ferdinandovy univerzity. Poté nastoupil do státní služby na pražském místodržitelství. Na praxi byl poslán na okresní hejtmanství v Teplicích, kde se měl roku 1893 intenzivně zapojit do potlačení hornické stávký v duchcovském revíru. Díky tomu si získal renomé u centrálních úřadů a byl přidělen na pražské policejní ředitelství, kde se uplatnil ve státobezpečnostní oblasti, např. při sledování anarchistického hnutí. Chum bydlel v Praze ve Školské ulici 34. V roce 1915 byl v ranku okresního hejtmana jako specialista na „velezrádné“ aktivity českého exilu a krajanského hnutí vyslán do Švýcarska. V Ženevě se stal hlavním a velice nebezpečným protivníkem Masarykovy akce. Za svoji aktivní činnost byl povýšen na místodržitelského radu a působil ve Švýcarsku až do konce války. Po vzniku Československé republiky odešel do Vídně, kde pokračoval v práci pro policii a dosáhl služebního stupně dvorního rady, ve Vídni žil i na penzi a krátce po penzionování v roce 1923 zemřel. Jeho manželka Anna, rozená Drobisch, ho přežila o 29 let. Srov. AMZV Praha, fond Miroslav Plesinger-Božinov, Paměti XXI. „Viktor Chum a jeho špěhéri“; ÖStA, Archiv der Republik (AdR) Wien, Bundes Pensionsamt, kart. 1675, č. j. 215 727/1952. K vyslání V. Chuma do Švýcarska srov. NA Praha, MZV/R, kart. 22, č. j. 105 907/1915, Konvolut Chum.

vodit důsledky po návratu do vlasti. V roce 1917 se již jednalo o fundus o rozsahu tisíc čtyři sta osob.⁴³⁹

Znalostmi nedávno založené kartotéky velezrádných osob vyzbrojený Viktor Chum, oficiálně vedený v diplomatické listině jako člen rakousko-uherské mise v pozici archivář-překladač,⁴⁴⁰ si do Švýcarska vzal jako svého důvěrníka rodáka ze Záběhlic Adolfa Kaňkovského, jenž se v tamním prostředí dobře vyznal. V roce 1912 byl ve Švýcarsku jako anarchista a pašerák sacharínu zatčen, vězněn a v únoru 1914 vypovězen. Do země se s Chumem sice vrátil pod krycím jménem Adolf Krátký, ale s identickou vídeňskou adresou. V říjnu 1916 byl švýcarskou policií podle otisků prstů odhalen a zatčen.⁴⁴¹ Chumovo vyslání zaznamenala ve svém prvním čísle i *Československá samostatnost*.⁴⁴² Jeho posláni bylo označeno jako „Staatspolitische Überwachung der tschechischen Umtriebe in der Schweiz“ (státněpolitický dohled nad českými rejdy ve Švýcarsku).

Chumova první zpráva je datována 31. říjnem 1915. Významně těží z informační báze, jež mu byla zpřístupněna na vyslanectví. Tu doplnil studiem pátého čísla *Československé samostatnosti*. Viktor Chum, v zásadě vyslaný jako systémový analytik českého hnutí, vcelku přesně postihl rozložení sil v české rezistenci, názorové střety a rozdíly mezi jejím proruským a prozápadním směrem. Zhruba třetina zprávy je věnována speciálně Masarykovi a jeho činnosti.⁴⁴³ Rozdělovník zprávy na ministerstvu

---

439 NA Praha, MZV/R, kart. 27, S. U. 1918, Slavische Umtriebe, Vorbemerkungen, odkaz na výnos presidia pražského místopředsednictví č. j. 20 726/1915 ze 7. 5. 1915.

440 Před svým odjezdem na švýcarskou misi se ještě Chum setkal s šéfem Evidenční kanceláře Hranilovicem-Cvetassinem a informoval ho o politické situaci, resp. korporacích a osobnostech v Čechách, které podle jeho názoru vykazovaly státu nepřátelské tendence. Upozornil tak na Českou národní radu, Sokol a Volnou myšlenku, jejichž tajným cílem mělo být uskutečnění „českého snu, tj. nezávislosti zemí Koruny české“. ÖStA KA Wien, AOK – Evidenzbüro, kart. 3527, č. j. 8395/1915.

441 Důvěrný dopis policejního ředitelství ve Vídni presidiu ministerstva vnitřní věci z 3. 10. 1916, in: NA Praha, MZV/R, S. U. 300–350 1916, kart. 21. Detailní zprávu o Kaňkovském a jeho činnosti předala švýcarská policie 21. 4. 1916 také rezidentovi francouzské rozvědky v Annemasse. Archives départementales de Haute-Savoie Annecy, Administration Generale et Economie du Département de la Haute-Savoie de 1860 à 1945, 4Mart. 371, kart. 16, Avril 16, 2217/16.

442 *Československá samostatnost*, roč. 1, č. 1 z 22. srpna 1915, s. 3, článek „Významné změny v pražské policii“.

443 Rukopisný originál zprávy z 31. 10. 1915 in: NA Praha, MZV/R, kart. 20, č. j. 5261-5267/1915.

císařského a královského domu a zahraničí svědčí o významu české zahraniční rezistence, jaký jí začali přikládat ve Vídni na podzim 1915, neboť zahrnoval absolutní špičky státní správy monarchie: ministerské předsedy Rakouska a Uherska, rakouského ministra vnitra, společného ministra financí, ministerstvo války, Evidenční kancelář rakousko-uherského generálního štábu a knížete Thuna jako českého místopředsedy.⁴⁴⁴

Druhou Chumovu zprávu z 22. listopadu 1915 zaslal rakousko-uherský vyslanec Gagern diplomatickou poštou do Vídně hned následujícího dne po jejím dokončení. Zpráva odhaluje, jak hluboce dokázala síť rakousko-uherských konfidentů ve Švýcarsku, nyní koordinovaných a vytěžovaných Chumem, proniknout do zahraniční akce. Začíná „Masarykovými machinacemi“ ve vztahu k Vítězslavu Štěpánkovi jako reprezentantu pruského křídla a údajnými obtížemi při účtování peněz, které ruská vláda dala k dispozici Masarykovi (3000 rublů). V dokumentech, jež máme k dispozici, se o penězích ruské proveniencí nehovoří, nicméně nelze ruskou podporu zcela vyloučit, neboť právě v této době se Masarykovi začalo peněz nedostávat a naléhavě apeloval na své americké přátele. Věc měl s Masarykem osobně řešit tajemník ruského vyslanectví v Bernu. Údajně měla přinést „ochlazení vztahu mezi Rusy a členy Masarykova revolučního výboru“. Chum ujišťuje, že tyto informace jsou zcela autentické. Dále pak na základě článku *Le Temps* ze 16. listopadu 1915 analyzuje manifest Českého komitétu zahraničního ze 14. listopadu a všimá si, že jej poprvé podepsal i poslanec agrární strany Josef Dürich. Podle jeho informací je zřejmé, že ačkoli je manifest výrazem sjednocení, přetrvávají v pařížské české kolonii rozpory. Připomíná též vznik Klubu k podporování dobrovolníků (rozumí se vojenských), financovaného židovskými podnikateli. Dává zprávy o těžkých ztrátách československé jednotky na západní frontě. Dále se detailně věnuje nové struktuře uvnitř velkých krajanských spolků ve Švýcarsku, jež přijaly název „České označovací komise“. Ty měly za úkol vydávat dobrozdání o Čechách v okruhu své působnosti a členit je na Čechy spolehlivé a Čechy nakloněné Rakousku. Čech, kte-

---

444 Referátník ministerstva zahraničních věcí – tamtéž.

rý se přestěhoval do nového města, si měl takové potvrzení přivést s sebou. Byly tak vytvářeny seznamy Čechů spolehlivých a Čechů podezřelých, které sloužily jako spolková pomůcka k zamezení průniku konfidentů.

Závažným tématem druhé zprávy se stal zpravodajský úkol Masarykovy akce, jenž vyplýval ze zvěstí kolujících ve státech Dohody, že nedostatek potravin v Rakousku-Uhersku je již tak velký, že monarchie nebude dlouhodobě moci vést válku. „Český akční výbor“ byl údajně požádán, aby hospodářské poměry v Rakousku-Uhersku ověřil, přičemž měl také podat zprávu o náladě německého obyvatelstva v Rakousku ve vztahu k dalšímu vedení války. Poměr českého národa k habsburské monarchii byl považován za „daný“. Zajištěním zpráv z domova byl údajně pověřen dr. Sychrava, jenž k tomuto účelu „hledá pomoc zdejších Čechů“. Sychravovo úsilí sehnat kurýry, kteří by zprávy z domova zajistili, se přes konfidenty doneslo i k Chumovi. Asi nejpozoruhodnější je v originálu podtržená věta závěrečná: *Nebylo by obtížné mu nějaké vhodné zprávy dodat...*⁴⁴⁵ Na závažnost takové dezinformace v průvodním přípisu upozornil i vyslanec Gagern. Zda k takové zpravodajské hře skutečně došlo, není na základě dokumentů ani sdělení obou stran nic známo. Příjemci zprávy zůstávali identičtí. Jen ministerstvu vnitra a Evidenzbüru c. k. generálního štábu poslal Chum svůj text přímo.

Kromě seriálu souhrnných zpráv, které pokračovaly i v roce 1916, Chum posílal do Vídně i zprávy příležitostné, věnované dílčím problémům. Tak 27. listopadu 1915 posílal ministerstvu zahraničních věcí text rozpracovávající prohlášení Českého komitétu zahraničního s tím, že jeho vytištěná verze bude pravděpodobně ve větších množstvích pašována do Čech. Přibližuje i intriku říšskoněmeckých žurnalistů, kteří dokázali v týdeníku *L' Indépendance Helvétique* z 23. listopadu 1915 prosadit článek *T. G. Masaryk, český Katilina*. Ten údajně vycházel z prostředí českých legionářů a denuncoval Masaryka jako osobu zneužívající české krajany v zahraničí.⁴⁴⁶ Obdobně 17. prosince 1915 Chum informoval Evidenční kancelář rakousko-uherského ge-

445 „Es werde nicht schwer, ihm geeignet erscheinende Nachrichten zukommen zu lassen.“ - NA Praha, MZV/R, kart. 20, č. j. 5673-5678/1915, Zpráva z 22. 11. 1915.

446 Tamtéž, č. j. 5636-41/1915, Zpráva z 27. 11. 1915.

nerálního štábu o aktivitách švýcarských Čechů Jana Kyjovského a Josefa Linharta a o činnosti krajanských spolků, k jejichž představitelům patřili. V závěru uvedl, že bude pokračovat sledování Edvarda Beneše.⁴⁴⁷ Koncem roku (v polovině prosince) 1915 byl Viktor Chum povolán do Vídně jako svědek v procesu proti Karlu Kramářovi.⁴⁴⁸

Zprávy z počátku roku 1916 zasílané důvěrníky ze Švýcarska zachytily údajnou přípravu sabotáže ve Škodových závodech. Měl ji připravovat Ing. Pavel Baráček, který disponoval přesnými plány zařízení továrny. Zda tyto „poplašné zprávy“ souvisí s Viktorem Chumem, nelze říci, mohlo jít i o zpravodajskou protihru české zahraniční akce.⁴⁴⁹ Chum nejen sledoval Masaryka a jeho spolupracovníky, ale byl jimi prostřednictvím členů krajanské kolonie i sledován. Bydlel v Bernu (Mattenhofstrasse 16) v jednom domě s předsedou místního krajanského spolku Josefem Kudrličkou, který o Chumovi podával obšírné informace, jež vzbuzovaly až podezření, že by Kudrlička mohl „hrát“ na obě strany. Zprávy, které podával, byly neurovnané, chaotické. Podle nich měla být např. Chumova manželka spřízněna s chotí rakousko-uherského vyslance ve Švýcarsku von Gagerna. Hledání údajných odposlechů českých krajanů, jež měl Chum provádět prostřednictvím navrtané dírky ve stropě, se nepotvrdilo.⁴⁵⁰

Zpravodajské hry v roce 1916 zjevně houstly. Rakušané se pokusili v tomto roce získat do svých služeb jednoho z významných krajanů, který dokonce organizoval kurýrní službu mezi Švýcarskem a Prahou a byl pracovníkem české rezistence na plný úvazek – Jana Kyjovského. Kyjovský tlak ustál a nabídku odmítl, snažili se ho proto zdiskreditovat jako rakouského agenta provokatéra.⁴⁵¹ Chum pokračoval ve své činnosti předsunuté-

---

447 ÖStA, KA Wien, AOK-Evidenzbüro, kat. 3547, Nr. 1351/1916, Zpráva ze 17. 12. 1915; Josef Linhart byl rakouskými úřady prošetřován i jako zeměbranec, který nenastoupil vojenskou službu. NA Praha, MZV/R, kart. 20, č. j. 5837-5838.

448 NA Praha, MZV/R, kart. 20, č. j. 5003/1915; PMV/R, 41/2 1915, kart. 216, č. j. 26 401/1915.

449 NA Praha, PMV/R, 22 gen. 1916, kart. 160, č. j. 6906 a 8251/1916.

450 AMZV Praha, Pozůstalost Miroslava Plesingera-Božinova, kart. 4, Plesinger-Božinov – korespondence, Dopis krajana Janského Lvu Sychravovi ze 16. ledna 1916.

451 AMZV Praha, Osobní spisy, Jan Kyjovský.

ho zpravodajského analytika i v dalším období. Jeho pověření ovšem mělo nový titul. V únoru 1916 vrchní velitelství armády nabylo přesvědčení, že zápas s Masarykovou akcí na švýcarské půdě je fakticky ukončen, a tak vypovědělo ministerstvu vnitra svou padesátiprocentní spoluúčasť na financování Chumovy mise ve Švýcarsku. Ta byla v každém případě nákladná. Někteří Chumovi agenti dostávali apanáž až 400 švýcarských franků měsíčně, tj. o cca čtvrtinu více než informátoři rakousko-uherského vojenského zpravodajství a od 1. dubna 1916 žádali dokonce 600 švýcarských franků. V Chumových zprávách se však zhlédlo ministerstvo zahraničních věcí, které převzalo po armádě jeho spolufinancování, neboť považovalo za cenné informace o Jihoslovanech, na něž měla být Chumova pozornost systematicky rozšířena.⁴⁵² Chumova zpráva z 2. června 1916 konstatovala, že po Sychravově vypovězení a přesídlení do Paříže není patrná „v českém velezrádném hnutí ve Švýcarsku podstatnější činnost“, což bylo zopakováno i o dva týdny později, tj. 16. června 1916.⁴⁵³ V srpnu a září 1916 se Viktor Chum nesoustředil na Švýcarsko, ale poslal souhrnné zprávy o Čechích v USA, Anglii, Francii a Rusku.⁴⁵⁴ I on se nakonec ovšem dočkal odhalující protihry z české strany. Dne 18. listopadu 1916 přinesl *Journal de Genève* článek o procesech proti Čechům, kde jako „dábílův našeptávač“ v důkazním řízení byl označen bývalý šéf politické policie v Praze Viktor Chum, jenž žije v Bernu jako rentiér a obklopil se množstvím agentů. Přitom se připomínaly hned dva případy, v nichž se „zpravodajsky vyznamenal“ expertním svědectvím v soudních procesech v monarchii.⁴⁵⁵

Jisté je, že zpravodajské aktivity rakouské rozvědky, státní policie a práce konfidentů ve švýcarské české kolonii čeřily hladinu, nicméně krajanské hnutí nebylo tak velké, aby lidé

---

452 NA Praha, MZV/R, kart. 22, č. j. 878-79/1916, Přípis vrchního velitelství armády ministru vnitra z 20. 2. 1916; kart. 23, V, č. j. 1183/1916, Přípis ministerstva zahraničních věcí z 9. 3. 1916; č. j. 287/1916, Přípis ministerstva vnitra ministerstvu zahraničních věcí ze 17. 5. 1916.

453 NA Praha, MZV/R, V, kart. 23, č. j. 322/1916, Zpráva Viktora Chuma ministerstvu zahraničních věcí z 2. 6. 1916; č. j. 358/1916, Zpráva Viktora Chuma ministerstvu zahraničních věcí z 16. 6. 1916.

454 NA Praha, MZV/R, sign I/8 Su, inv. č. 706, 707 a 726, kart. 24.

455 NA Praha, MZV/R, V/654, kart. 21, Prozesse gegen Tschechen.

„zvenčí“ nebyli nápadní a identifikováni. Ostatně společensky se Češi naklonění Rakousku zjevně oddělovali od Čechů sympatizujících s rezistencí. Jeden z Masarykových stoupců, student ženevské univerzity a kurýr Josef Lavička, instruoval studenty evangelické teologie, jak se mají pohybovat po Ženevě: *V Ženevě jsou tři druhy Čechů. Realisté strany Masarykovy, kteří mají svou místnost a Českou besedu u Jacquarda. Druzí tvoří k nim opozici a jsou jaksi panslavisté; ti mají svou místnost též u Jacquarda. Třetí druh jsou také Čechové, pracující pro Rakousko, a ti chodí ke Svobodovi. Charakteristické pro ně je, že k Svobodovi chodívají též dva úředníci z rakouského konzulátu.*⁴⁵⁶ Rakouští konfidenti se snažili proniknout do krajanských struktur jak cestou spolků, tak stolních společností (v hostincích, kavárnách). Již zmíněný agent Pavlík a další osoby se dokonce opakovaně pokoušeli získat na svou stranu „horko těžko“ nalezeného sazeče připravujícího do tisku *Československou samostatnost*.⁴⁵⁷

Výsledky práce kombinující různé způsoby získávání informací, počínaje čtením tisku a zprávami konfidentů přes práci profesionálního detektiva až po vysoce profesionálního policejního analytika, důvěrně obeznalých v českém prostředí, v němž se narodili, resp. léta žili, nabíraly v průběhu roku 1915 na profesionalitě a výpovědnosti. Chumovy zprávy dávaly vcelku věrný obraz rozvoje Masarykovy akce. Posloužily jednak jako materiál pro justici – především pro Kramářův proces –, ale také pro doplňování rakouskou policií systematicky budované databáze zájmových osob, jež sloužila byrokratickému aparátu při sledování monarchii nepřátelských osob a jejich případné eliminaci. Znalosti o konkrétních osobách byly průběžně šířeny i úředními oběžníky prezidia místodržitelství.⁴⁵⁸ Ty byly zasílány všem politickým úřadům, zemským četnickým velitelstvím, pohraničním policejním úřadům a všem vojenským soudům a vojenským prokurátorům. Při pražském c. k. policejním ředitelství byla za účelem evidence osob, jež provádějí vlastizrádnou činnost v nepřátelské či neutrální cizině, zřízena zvláštní

456 Z deníku evangelického bohoslovce Jana Řezníčka, záznam z 6. července 1915 in: Ve jménu Husově pro svobodu národa, s. 34.

457 VHA Praha, Lev Sychrava, kart. 2, Deník září 1914 – září 1915, 24. 7. a 28. 7. 1915.

458 NA Praha, PP Hst., C 1/1 1915–18, kart. 7, např. č. j. 34306/1915.

obránná zpravodajská skupina. Její činnost ústila ve zpracování důvěrných abecedních indexů zahrnujících stručné biogramy a fotografie takovýchto osob. Soubor o 1400 položkách byl shrnut do kompletu vydaného po válce pod názvem *Album velezrádců*.⁴⁵⁹ Tyto materiály měly sloužit nejen k represím, ale také ke kontrapropagandě, spočívající v diskreditaci významných opozičních osobností jako neloajálních zrádců.

III.4 Cenzura – spojnice mezi rozvědkou, policií a politickou správou

4.1 Cenzura a její funkce v historické perspektivě

Historiografie Velké války dlouho nevěnovala cenzuře větší pozornost. Přitom ovšem nikdo nepochybuje o tom, jak podstatná cenzura je pro kontrolu veřejného prostoru, potlačení názoru nespokojených, zkrátka pacifikaci společnosti (zmrtvující udržování poslušnosti). Je totiž zpravidla spojena s více či méně razantními represemi, vyjádřenými v lepším případě konfiskací písemností, peněžní pokutou, v horším případě však mnohem hůře, soudním procesem. Za války lze domýšlet i opatření staného práva vztahující se na velezradu, represe znamenající smrt. Ještě méně se ví o využívání cenzury ve prospěch zpravodajství, zpravodajství (defenzivního) zaměřeného vůči domácímu obyvatelstvu, konkrétním osobám a institucím, stejně jako osobám a institucím zahraničním (zpravodajství ofenzivní). Máme na mysli cenzuru ve službě kontrašpionáže / špionáže, cenzuru jako státobezpečnostní agendu, jež dává státu do rukou kontrolu mezilidské komunikace. Porušujíc princip soukromí umožňuje mu nahlédnout nezřídka i do nejtajnějších koutů lidské duše, pokud je člověk svěřil papíru, za Velké války již i telefonu a telegrafu (v moderní době cenzuře v nedemokratickém prostředí podléhá rozhlasové a televizní vysílání, internet atd.).

---

⁴⁵⁹ Album velezrádců. Velezrádné rejdy Čechů za hranicemi. S předmlouvou Floriana Zapletala, Praha: Alois Hynek v Praze 1919.

o tom, že rakousko-uherská válečná cenzura se stala institucí pracující s vysokou profesionalitou založenou na systematizované dělbě práce, jež drobné zdánlivě nepřilíš výpovědné detaily dokázala skládat do množství problémově segmentovaných i vysoce zobecňujících obrazů. Maximilian Ronge, poslední šéf Evidenční kanceláře generálního štábu a Zpravodajského oddělení Vrchního velitelství rakousko-uherské armády, se k cenzuře pošty zajatců ve svých vzpomínkách vyjádřil velmi pochvalně, konstatuje, že znamenala pro práci vojenského zpravodajského aparátu „značné ulehčení“.⁴⁹⁶

4.3 Češi v zrcadle analýz rakousko-uherské cenzury

Zvláštní kapitolou zpravodajských souhrnů zpracovaných na základě cenzurované korespondence byly zprávy o náladě v zázemí, o odezvě událostí a nařízení mezi obyvatelstvem, zprávy o loajalitě jednotlivých „národností“. V dané souvislosti se např. z dopisů rakousko-uherských zajatců zpracovávaly statistiky o míře dezerce u jednotlivých pluků, a to na základě údajů o tom, kolik vojáků bylo zajato zraněných a kolik jich padlo do zajetí nezraněno.⁴⁹⁷ Údaje z konce roku 1914 soustředěné pracovištěm majora Primavesiho přinášejí na základě dopisů zajatců domů vyčíslení procenta zraněných vojáků rakousko-uherské armády zpracované podle nacionálního klíče. Ve statistice reálně nejde ani o počet zraněných, ale o počet nezraněných, na něž se názírá jako na ty, kteří statečně a hrdinně nebojovali až do poslední chvíle, ale nechali se zajmout. Ještě horší, přímo velezrádný obsah mělo přeběhnutí k nepříteli, které se na základě stávajících informací dalo domýšlet, nikoliv ale dokázat. Z následující tabulky tak jako by vysvívalo, že Maďaři, Rumuni, Slováci a Němci byli o poznání udatnější než Slovinci, Italové a Rusíni, přičemž Češi a Srbové se zjevně chovali neloajálně, resp. velezrádně.

---

496 Maximilian Ronge, *Kriegs- und Industriespionage*, Zürich - Leipzig - Wien: Amalthea-Verlag 1930, s. 91.

497 Gustav Spann, *Zensur in Österreich während des I. Weltkrieges 1914-1918*, s. 137.

Přibližné vyčíslení procenta zraněných vojáků mezi zajatými vojáky rakousko-uherské armády zpracované podle nacionální příslušnosti v prosinci 1914

Maďaři 95 %	Rumuni 95 %	Slováci 90 %	Němci 85 %	Poláci 85 %
Slovinci 80 %	Italové 70 %	Rusíni 70 %	Češi 50 %*	Srbové 30 %

*Údaj za listopad 1914 uváděl dokonce jen 30 %.

Pramen: Alon Rachamimov, *Arbiters of Allegiance*.

Austro-Hungarian censors during War I, s. 167.

Masaryka v Ženevě, kdyby se k takovým údajům dostal, by nepochybně argumentačně ve vztahu k dohodovým spojencům posílili. O výrazném rozdílu mezi množstvím zajatých zdravých Čechů a Němců či Maďarů lze sotva pochybovat. Přesto se autorům zdají čísla kolem 90 % raněných a zajatých příliš vysoká. Vždyť průměrná mortalita rakousko-uherských zajatců v Rusku dosahovala 17,6 %. Znamenalo by to, že většina byla zraněna jen lehce či středně. Je ovšem možné, že těžce zranění, kteří ranám krátce po zajetí podlehli, figurují ve statistice padlých. Uvedené statistiky by zasluhovaly verifikace cestou konfrontace s prameny ruskými. Mnozí ze zajatých měli dobré důvody pro to, aby doma chtěli vzbudit zdání statečného odpovědného chování. Navíc nevíme a nejsme schopni ověřit, jakým způsobem cenzura korespondenci vyhodnocovala. Nejsou k dispozici vzorky dopisů, které by poměry zraněných a zdravých zajatců potvrzovaly. Kontrolovaná korespondence v drtivé většině odcházela ke svým adresátům.

Jestliže major Primavesi interpretoval uvedená čísla kategoriicky jako český nedostatek patriotismu a lásky k císaři, tak jemu podřízený vedoucí české jazykové skupiny Dr. Kolínský upozorňoval na doprovodné okolnosti zajetí, jako byl hlad, nedostatek oblečení, mrazivé počasí a nedostatek munice. Byl to také Kolínský, který se dvakrát pokusil dát čísla zajatých a nezraněných Čechů do kontextu. Nejprve v prosinci 1914 napsal vysvětlení, že zraněných českých vojáků nebylo v Rusku zajato 50 %, ale 60 % a většina nezraněných byli starší otcové rodin z praporů zeměbrany a nereprezentují tedy české vojáky jako

celek. Další pokus Kolínský učinil v březnu 1915, kdy sestavil sbírku dopisů nezraněných, zajatých Čechů, v nichž byly uváděny okolnosti jejich zajetí. Zdůraznil, že konvolut ukazuje, že sice nebyli zraněni, ale *statečně se drželi až do posledního okamžiku*. Primavesi ovšem tuto argumentaci smetl tvrzením, že jde o snahu *prezentovat Čechy jako čestný a mravný národ a jejich notorické austrofobní jednání jako dílo jednotlivých agitátorů*. Zdůraznil, že na rozdíl od Čechů nelze v nepřátelských službách nalézt žádné Němce, Chorvaty či Maďary, kteří *by raději hladověli, než by se dali přinutit ke službě našemu smrtelnému nepříteli*.⁴⁹⁸ Primavesi byl dobře informován o formování českých vojenských oddílů v Rusku či ve Francii.

Šéf Informační kanceláře při organizaci Červeného kříže, tedy šéf cenzury zajatecké pošty z monarchie i do monarchie Theodor Primavesi zpracoval v červnu 1915 na základě materiálů reprezentujících sedm milionů kusů [sic!] korespondence pozoruhodný syntetický dokument o problematice loajality jednotlivých národů monarchie.⁴⁹⁹ Podívejme se na nejvýznamnější charakteristiky. U Němců se poukazuje na odlišnou morálku města a venkova, přičemž venkovské obyvatelstvo má, podle Primavesiho poznatků, zřetelně vyšší porozumění pro válku než obyvatelstvo měst a inteligence, vyznačující se „jistým reptáním a skleslostí“. Velmi si pochvaloval Maďary, u nichž byly inhibovány (zabaveny a neodeslány) pouze dva dopisy. Čechy pak představoval jako zcela státně-politicky a vojensky nespolehlivý element. Podle něj [...] *propaganda panslavistické a rusofilské utopie má v Čechách a především na českém venkově hluboké zázemí ... projevuje se v bezpočtu velezrádné a špionážní korespondence. Česká rusofilie ustoupila až po odvetném útoku u Tarnova – Gorlice*.⁵⁰⁰

Pro úplnost je však třeba říci, že zprávy Primavesiho pracoviště o Češích nebyly vždy vyhocené. Jedna z průběžných relací obrážejících situaci z jara 1916 ve vztahu k Čechům konstatovala: *úplná apatie, výjimečně vyjádření uměřené spokojenosti, v jednom*

498 Alon Rachamimov, *Arbiters of Allegiance. Austro-Hungarian censors during War I*, s. 168, pozn. 52.

499 Gustav Spann, *Zensur in Österreich während des I. Weltkrieges 1914-1918*, s. 252. Citována relace z 20. 6. 1915 z ÖStA, KA Wien, AOK – Kriegspressequartier, fasc. 5883.

500 Gustav Spann, *Zensur in Österreich während des I. Weltkrieges 1914-1918*, s. 253.

*případě revoluční tendence, stížnosti na zdražování apod. a především z úst žen nářek na nespravedlivé rozdělování válečné zátěže.*⁵⁰¹

Inhibovaná korespondence především zajatců z Ruska a Srbska posloužila i v procesu proti Karlu Kramářovi, a to přesto, že se přímo Karla Kramáře netýkala. Byla důkazem velezrádného chování Čechů. Citovaly se dopisy zaslané příbuzným a známým. Uvádělo se v nich, že Rusové se k zajatcům chovají slušně, mnozí zajatci vstupují do legií, zajatcům prospívá členství v Sokole – a jak jinak – také přání obnovy českého státu.⁵⁰²

Rakousko-uherská byrokracie spatřovala v chování a jednání nacionálně českých listů vůči cenzuře pasivní odpor. Ve snaze zúžit těmto listům jejich akční pole v šíření neloajálních článků zkrátila již v říjnu 1914 lhůtu předkládání povinných exemplářů ze třech hodin na pouhou hodinu. V srpnu 1915 dokonce Válečný dohlédací úřad uvažoval o zastavení *Národních listů*, které chtěl nahradit listem novým, více loajálním. *Národní listy* zachránila skutečnost, že byly známy a ceněny v zahraničí a rozhodný postup proti nim by – podle názoru cenzorů – přinesl větší škodu než jejich zdrženlivé skrytě nepřátelské psaní.⁵⁰³

Kritický úsek činnosti cenzury v kombinaci s rozvojem ve prospěch státu vedené propagandy představovala tisková sdělení o nepřátelské činnosti rakouských státních příslušníků doma i v zahraničí a zejména pak případy dezerce. Zde se dostáváme na první pole křížení Válečného dohlédacího úřadu s Masarykovou akcí. Vrcholu dosáhla řada politických procesů vedených v Rakousku proti nepřátelům říše na počátku roku 1916 v souvislosti s odsouzením poslance Říšské rady Karla Kramáře. Do té doby byla každá informace či diskuze na toto téma zakázána. Situace se změnila až v lednu 1917, kdy byl Kramářovi rozsudek smrti změněn na dlouholetý žalář.⁵⁰⁴ Sdělení orgánů cenzury dávala na vědomí, že chování Čechů je na směrodatných místech prezentováno jako tendenční a velezrádné, aby z toho

⁵⁰¹ Speciální zpráva Evidenzbúra o Češích z 4. 6. 1916, ÖStA, KA, AOK - Evidenzbúro, kart. 3548, č. j. 12 200/1916.

⁵⁰² Zdeněk V. Tobolka, Proces Dra Kramáře a jeho přátel, III. sv., Praha: Nákladem Zd. Tobolky 1918, s. 149.

⁵⁰³ Tamtéž, s. 263–264.

⁵⁰⁴ Zdeněk Kárník, Habsburk, Masaryk či Šmeral. Socialisté na rozcestí, Praha: Kolinum 1996, s. 39.

bylo možno po válce „vytloukat politický kapitál“. Přísná cenzura vytvářela informační vakuum, jež bylo vyplňováno „bujnými legendami“. Tento názor uvádělo např. vojenské velitelství v Praze v červenci 1916. Týkalo se to především „velezrádných rejdů“ českých organizací v zahraničí a „masového vstupování“ českých válečných zajatců do řad ruské a francouzské armády. Pražské sborové velitelství navrhovalo, aby se proto napříště zveřejňovalo nelояální chování Čechů doma, jejich pasivní rezistence vůči válce samotné, jejich neochota k obětem při upisování válečných půjček atp. Ministerstvo války s těmito závěry principiálně souhlasilo, zvláště když cenzura začala ve druhé polovině 1916 hlásit zvýšený výskyt nevlásteckých, „velezrádných“ prohlášení a názorů, jakými byly: obnova samostatného Království českého a naděje vkládané do Rusů jako osvoboditelů českého národa. Koncem roku 1916 již ministerstvo vnitra ve Vídni pocituje jako vážný problém pašování „velezrádných“ proklamací na území Čech.⁵⁰⁵

4.4 Zpravodajské poznatky rakousko-uherské cenzury o Masarykově akci ve Švýcarsku

Zachycená korespondence Masaryka a jeho spolupracovníků byla cenným důkazním materiálem demonstrativních „velezrádných“ procesů. Stala se součástí vyhledávacích, resp. obžalovacích spisů. Soustředme se na spis cílený přímo k osobě T. G. Masaryka a spol., tak jak jej přetlumočil do českého jazyka znalec rakousko-uherské vojenské justice Jaroslav Kunz. Dne 17. března 1915 napsal Masaryk manželce v „řeči jasné“ (rozumí se nešifrovaně): *Právě 15. března dostal jsem výstrahu, abych se nepokoušel jeti domů. Krátce nato jí znovu píše: Zde ve Švýcarsku je několik agentů rakouské policie, znám všechny, dáváme na ně pozor. Nestarám se o jejich hlouposti.*⁵⁰⁶ Stojí otázka, zda byl Masaryk naivní a doufal, že dopis cenzura nezachytí a chtěl dát manželce zprávu, aniž by ji ohrozil stykem s osobami rýsuujícího se domácího odboje, či zda to byly do vzduchu vypuštěné zpravodajské

⁵⁰⁵ Gustav Spann, *Zensur in Österreich während des I. Weltkrieges 1914-1918*, s. 265, 266, 271.

⁵⁰⁶ Jaroslav Kunz, *Náš odboj v zrcadle rakouské vojenské justice*, s. 84.

IV. ZÁVĚR

Slova, že Tomáš G. Masaryk a Edvard Beneš položili diplomatické základy moderní české/československé státnosti, lze tesat do kamene, sotva se na nich i v budoucnosti co změní. Nicméně akcentace a výběr fakt, třebaže bez výslovných nepravd, mohou vyznění dějů, jejich porozumění rozostřit novou optikou úspěchu či naopak. Historiografie a vzpomínky po první světové válce včetně děl T. G. Masaryka a E. Beneše vyjadřují úsilí o legitimitu státu, jakož i legitimitu těchto dvou výjimečných mužů v jeho čele. V této souvislosti je třeba připomenout, že i Rakousko-Uhersko mělo svoji historickou a státní legitimitu, která by neměla být bagatelizována. Masarykovu zahraniční akci je třeba nahlížet jak v úhlu pohledu nacionálně emancipačním jako dovršení tužeb a vývoje moderního českého národa, tedy zahraničněpolitickém vyjádření v duchu masarykovsko-benešovském, tak i v duchu snah o integritu státu a jeho zachování, tedy v úhlu pohledu rakousko-uherské byrokracie. Rakousko-uherská byrokracie se pohybuje i za války v mantilech existujícího právního řádu, který byl co do občanských svobod za války omezen, nicméně jako celek jej sotva lze zpochybňovat. Jednalo se o právní řád vcelku vyspělý a moderní, ostatně stal se základem právního řádu první Československé republiky. Ovšem jedna věc je právní řád jako takový a druhá věc jeho každodenní aplikace a realizace, jež může být nacionálně, ekonomicky, sociálně či jinak diskriminační, ba soudní moc může být i zneužita cestou politických procesů, a právě toto platí o právním řádu Rakouska-Uherska i jeho vojenské justici za první světové války a dodává Masarykově akci a konstituování československého státu nový rozměr.

Rakouské německonacionální kruhy záměrně tendenčně líčily a zveličovaly českou velezrádnou činnost, aby toho mohly po válce politicky využít. Je ironií, že reálně vytvořily politický kapitál nikoliv ve svůj prospěch, ale pro své české protivníky, kteří jej uplatnili jak v průběhu války, tak po jejím ukončení na mírové konferenci. Přexponovaná velezrádná činnost upevňovala prestiž vedoucích představitelů odboje domácího i zahraničního, kteří se chopili významných míst ve státním aparátu.

Ačkoliv Rakousko-Uhersko udržovalo v rámci oficiálních styků ve Švýcarsku diplomaty, konzuly, vojenské přidělence a neoficiálně dokonce i příslušníky policie, a všichni byli napojeni na vyslanectví, resp. konzulární zastoupení, každá z těchto složek pracovala samostatně. Výsledky jejich práce se protínaly v několika vážných průsečících, jakými jsou diplomacie, vrchní armádní velení a justice. Přes nesystémovou spolupráci lze jejich konfidentské síť a činnost těžko označit za neefektivní. Je ovšem s podivem, že se rakouská byrokracie nepokusila vytvořit centrálně organizovanou strukturu, jež by dala konfrontaci se zahraničním odbojem slovanských národů monarchie jednotné vedení.

Slabým místem Masarykovy akce byla švýcarská neutralita, která byla samotnými Švýcary nazírána jako křehká. Švýcaři se obávali jak ingerence ze strany centrálních mocností, tak ze strany Dohody. Navíc se Švýcarsko cítilo být v sevření nejen vojensko-politickém, ale i hospodářském. Obchodní smlouvy s Německem a Rakouskem-Uherskem mu zajišťovaly strategické dodávky nezbytné pro jeho existenci. Práce poukazuje i na nezbytnou improvizaci Masaryka v jeho díle postupné institucionální a personální výstavby zahraniční akce. Od ní se odvíjí i nezkušenost, ba omyly. S nimi však kontrastují neobyčejná předvídavost i charisma Masarykovy osobnosti, jež daly Masarykově akci životaschopnost vedoucí v závěru války k uznání samostatného státu, paradoxně ještě dříve, než vznikl.⁶⁰⁸

---

608 Antonín Klímeck – Eduard Kubů, Československá zahraniční politika 1918–1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: ISE 1995, s. 15–18.

Ve všech publikacích bez výjimky je zápas československého zahraničního odboje ve Švýcarsku vázaný na sled zemí Dohody prezentován jako solitérní střet s rakousko-uherskou diplomacií, byrokracií a státní mocí. Nabízela se proto otázka, zda rakousko-uherská diplomacie nebyla ve vztahu k Čechům pod jistým tlakem svého „většího“ spojence – Německa. Diplomatická korespondence mezi Berlínem a Vídní ukazuje, že ač Německo český/československý odboj pozorně a se zájmem sledovalo, ke vnitřním rakouským záležitostem se ve sledovaném období přímo nevyjadřovalo. Není ani patrná žádná spolupráce na zahraničněpolitickém fóru směrem k tlaku na diplomacii Švýcarské konfederace. Systematičtěji spolu ve Švýcarsku nespolupracovaly ani zpravodajské služby, byť Maximilian Ronge a Walter Nicolai se v průběhu války několikrát setkali. V tomto směru se ukázalo, že se Masaryk na švýcarském území skutečně nemusel vyrovnávat s činností německé diplomacie a zpravodajské služby, ale pouze diplomacie a zpravodajské služby rakousko-uherské.

Švýcarské období Masarykovy zahraniční akce je obdobím konstitutivním. Položilo základy legitimizačního úsilí československého odboje, zahájilo proces akreditace ideje samostatného československého státu v prostředí dohodové diplomacie. Značí přechod od konspirativní zpravodajsky pojaté práce založené na aktivizaci zahraničních Čechů a jejich spolků k vytvoření oficiálního koordinačního centra jako mluvčího ujařmeného národa v jeho rezistenci proti habsburské monarchii. Je ohraničeno nástupem kvalitativně nové vyšší fáze rezistence, jež vstupuje do akčního pole dohodové zahraniční politiky, třebaže zatím jen v podobě osobních kontaktů a milostivých audiencí. Ani v následujících letech se praktiky konspirativně zpravodajské činnosti zcela nevytratily, byly jen zatlačeny do pozadí faktory novými, především vojenskou silou, formováním legií a s tím spojeným vstupem do skutečné diplomacie a velké politiky, jejímiž subjekty se Masaryk s Benešem a jejich Národní rada československá bezpochyby stali.

Ženevské období přispělo, a to je méně známé, k personálnímu formování ministerstva zahraničních věcí nové republiky. Masarykovi spolupracovníci ženevského období do něj vnesli

zkušenosti z podzemní práce, konspirace, špionáže i placené propagace. Publikování vzpomínek kurýrů a „pěšáků“, kteří zajišťovali zpravodajské a jiné tajné úkoly, vyvolalo na počátku nové republiky dokonce nevoli několika představitelů československé zahraniční služby, neboť měli pocit, že zveřejnění některých odbojových aktivit znamená nejen ztrátu těžce nabytého *know how*, ale i jistý úbytek aury, která se kolem zakladatelů státu vytvořila. Poznání a pochopení dějů v moderním hermeneuticky pojatém historickém zpracování založeném na kritické interpretaci pramenů dějiny nemění, činí je smysluplnými – jen trochu „jinak“. Zbavuje je školometské jednoduchosti, zalidňuje je lidmi, kteří také nebyli zcela dokonalí, dopouštěli se omylů, činili i chyby. Ty však nemohou smazat jejich obrovské, neodiskutovatelné zásluhy spojené se skvělým intelektuálním potenciálem ze společenské paměti. Dějiny se zalidňují, zlidšťují, přibližují reálnému životu. Nejsou od toho, aby stavěly pomníky, ale přinášely porozumění.

* * *

Naše dílo vyjadřuje napětí mezi dvěma navzájem se vylučujícími přístupy k budoucnosti monarchie, tedy odbojem ústícím v její disoluci (rozdělení) a úsilím o zachování její integrity. Konflikt mezi nimi otevírá sled otázek právních, mravních, hledání jiných alternativ řešení. Úvahy nad nimi vždy budou vyjadřovat jistý rozptýl názorů. Základní obrysy porozumění, jak je níže naznačeno a jak mu rozumíme i my, však zůstávají. Jsou součástí doktríny obnovené české/československé státnosti.

Habsburská monarchie byla státem svou podstatou multinacionálním, byrokratickou kulturou ovšem dominantně nacionálně německým, od roku 1867 německo-maďarským. K dalším národům se chovala autoritativně přehlíživě až diskriminačně. Stav Rakouska-Uherska na počátku 20. století nastoloval otázku modernizačních reforem nezbytných pro jeho udržitelnost (státoprávních, politických, sociálních, ekonomických i dalších). Dualistické řešení se stále více ukazovalo jako řešení dočasné a dlouhodobě neobhajitelné. V okamžiku, kdy se armádní špičky a část špiček politických pokusily za cenu válečného dobrodružství konzervovat stávající státoprávní

a sociální podobu i vnitřní řád monarchie,⁶⁰⁹ vyvstávala před neněmeckými a nemaďarskými nacionálními společenstvími otázka opodstatnění respektování či nerespektování právního řádu Rakouska-Uherska, občanské loajality k němu a nakonec i jeho rozbití. Tyto skutečnosti T. G. Masaryk již na počátku války velmi dobře chápal a kladl si existenciální otázku po reformovatelnosti či nereformovatelnosti monarchie. Po kratším přemítání došel k odpovědi negativní. Od ní se potom odvíjelo Masarykovo rozhodnutí odejít do zahraničí a zahájit svou akci. Řešení české otázky přestalo být otázkou evolučního politického diskurzu v rámci státních struktur a stalo se otázkou jejich nahrazení institucemi jinými, tedy otázkou revoluční.

Ne náhodou revoluce „vstoupila“ do titulu veřejnosti určených memoárových pojednání z první světové války jak u T. G. Masaryka, tak E. Beneše (Světová revoluce, Světová válka a naše revoluce). Přitom Masaryk měl před válkou k revolučnímu radikalismu vztah zdrženlivý až odmítavý a ještě ve třicátých letech 20. století cítil potřebu proměnu svého vnímání revoluce a její opodstatněné mravnosti za Velké války vysvětlovat. Připouštěl, že v minulosti psal proti revolucím a vysvětloval, že revoluce není „puč“, poukazoval na rozdíl mezi „revolucí“, „rebelií“ a anarchickým činem jednotlivce vyjádřeným „atentátem“. Zdůrazňoval, že atentát je často vražda, nejen zabití. Revoluce byla pro Masaryka cestou modernizační změny, kde postupná reforma zákonnou cestou selhává. V rozpravě se světově významným novinářem a spisovatelem Emilem Ludwigem na jeho otázku, kdy se revoluce stává mravnou, odpověděl: *Je-li posledním prostředkem obrany svobody a spravedlnosti. Napřed se musí náprava zkusit pokojně.*⁶¹⁰ K tomu doplnil, že revoluce se stává mravnou nejen úspěchem („pravda vítězí“), nýbrž se posuzuje

---

⁶⁰⁹ Význam války pro habsburskou monarchii ve výstižné zkratce formuloval na zasedání společné ministerské rady (nejvyšší výkonný orgán Rakouska-Uherska složený ze společných ministrů, tj. ministra zahraničních věcí a císařského a královského domu, ministra války a společného ministra financí a dále ministerských předsedů a ministrů financí Předlitavska a Zalitavska) její předseda ministr zahraničí hrabě István Burián von Rajecz slovy: „Válku vedeme v první řadě za integritu a bezpečnost monarchie.“ Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914-1918), s. 353.

⁶¹⁰ Emil Ludwig, Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem, s. 116-117.

jako každý jiný čin podle jejích motivů, neposuzuje se jen jako celek, ale mravnímu soudu podléhá jeden každý její čin. Tím popřel známou, často hojně užívanou tezi rozličných revolucionářů a pseudorevolucionářů, kteří jednali a opodstatňovali své nespravedlnosti, ba krvavé křivdy okřídleným: „Když se kácí les, létají třísky.“ Masaryk skutečně ve své „revoluční práci“ považoval za podstatné, aby ve jménu „velké myšlenky“ nebyly páčány činy, jež by na ní zanechaly nesmazatelné kaňky.

Dilema mezi zachováním reformované habsburské monarchie a vznikem celé skupiny nástupnických států neřešila ovšem jen česká politická reprezentace doma stejně jako v zahraničí, ale i válčící dohodová koalice. Převaha názorů o obtížné reformovatelnosti až nereformovatelnosti Rakouska-Uherska nachází svůj obraz v postupu uznání Masarykovy akce za reprezentanta příštího československého státu. Není náhodou, že se jednalo o proces postupný, plný nejistot a kalkulací, který byl definitivně v československý prospěch vyřešen až v posledním roce války.⁶¹¹ Přitom není třeba obšírně připomínat, že Československá republika mohla vzniknout jen za velmi příznivé mezinárodněpolitické konstelace vyjádřené mocenským vakuem ve střední Evropě v důsledku bezpodmínečné kapitulace Německa a politického ústupu Ruska.

---

⁶¹¹ Postup proměny Masarykovy zahraniční akce v její uznání za základ spojenecké vlády obšírně vysvětlují jak Masarykova „Světová revoluce“, tak Benešova „Světová válka a naše revoluce“ mnohokrát v práci citované a zejména pak soubor dokumentů vydaný pod názvem: Vznik Československa 1918, Antonín Klimek a kol., Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1994.